

QUATRE NOTES SOBRE ELS SÍMBOLS EN LA POESIA DE VINYOLI

L'anàlisi dels components al·legòrics d'una obra, encara que sigui de manera parcial, mostra sempre la profunda relació entre el món autònom del poeta i la realitat en què troba símbols, imatges i metàfores. «Quan el crític formal —ha escrit Northrop Frye¹— arriba a tractar sobre símbols, les unitats que aïlla són les que palesen una analogia de proporció entre el poema i la natura que imita», i així, hom pot destriar les referències més «matèriques», personals i naturals, de l'obra d'un autor; fins i tot, hom hi pot distingir la *tonalitat* del conjunt a partir dels camps semàntics que apareixen més sovint. En el cas de Joan Vinyoli, si —com Gaston Bachelard proposa— estudiem la simbolització dels elements, la tonalitat és fonamentalment ignia i aquosa, també èdica i arbòria; un repàs sobretot d'*El Callat* (1956) ho il·lustrarà, em penso, ben clarament.

Del foc a l'aigua, és a dir, del predomini de la conflictivitat vitalitzadora a l'assumpció de la mort, podria ser el resum del procés imaginístic que presenta tot el corpus poètic de Joan Vinyoli. Procés amb notables alteracions, però que arriba a acomplir-se i a afectar la mateixa teoria poètica del seu autor, cada volta més arrecerat en la immediata quotidianitat davant la victòria del temps i la condició d'inabastable que tenen món i natura. A grans trets, doncs, el pessimisme i la resignació, la fatalitat de l'esdevenir humà, són aigua:

«sóc en la terra del foc mort,
cercant només el mar, el mar.»²

Mentre el foc pot arribar a ser la concreció del tot o del no-res, en una paraula, la possibilitat d'una comunicació amb món i natura:

1. *Anatomia de la crítica*. Monte Ávila Ed., Caracas, 1977, p. 116.

2. JOAN VINYOLI, «Foc mort», a *El Callat, Poesia completa*, Ariel, Barcelona, 1975.

«I cada lluminària de la terra,
cada foguera encesa, significa
la insensata esperança
de la unió darrera en un sol foc
o la total destrucció.»³

Aquesta comunicació o confusió abasta també allò més íntim i personal: l'ànima es manifesta així com un incendi subterrani, a «El foc subterrani», un dels poemes en prosa.

Tot tornant a l'aigua, hom pot relacionar la seva condició d'inassolible infinitud amb el silenci, i per això, les paraules profundes, és a dir, a frec del silenci, «brollen» en la poesia de Vinyoli:

«És més endins que la paraula brolla,
m'ha dit la veu, filtrant-se com una aigua
pel serpentí de fulles.»⁴

I el darrer buit de l'home s'omplirà de mar, «onades confluint / cap a l'última, secreta,
meva!»⁵

«Després d'haver travessat la terra, després d'haver travessat el foc, l'ànima arribarà ran de l'aigua. La imaginació profunda, la imaginació material vol que l'aigua participi en la mort; li cal a fi que la mort conservi el seu sentit de viatge.»⁶ Vet aquí el complex de Caront que hom pot associar-li i que *Cercles*, sobretot el poema inicial homònim, mostra ben a les clares.

Sense arribar al cap final del símbol de les aigües i tot deixant de banda l'altre cap —l'origen o les deus com a platònica i

3. JOAN VINYOLI, «Les fogueres», a *Encara les paraules, Poesia Completa*, Ariel, Barcelona, 1975, p. 329.

4. JOAN VINYOLI, «És més endins», *El Callat, Poesia Completa*, Ariel, Barcelona, 1975, p. 155.

5. JOAN VINYOLI, «Cova de mar», a *El griu, Obra poètica (1975-1979)*, Ed. Crítica, Barcelona, 1979, p. 107.

6. GASTON BACHELARD; *El agua y los sueños*, Breviarios, 279, Mèxic, F.C.E., 1978, p. 118.

inabastable possibilitat del coneixement primigeni, prou present a *Les hores retrobades*—, la poesia de Vinyoli transita així mateix pel riu del temps («Llisquen les aigües en silenci igual / que les edats...»⁷), mentre permet la reposada contemplació del *panta rei*, el fluir de «les aigües aturades» o el miracle de la perpetuació de l'instant gràcies al «riu quiet de les paraules».⁸ Sovint, doncs, la nau serà metàfora de la vida, i quan Vinyoli té consciència de la impossible quietud de les aigües, admet i invoca la circular —inicial i final— ignorància o innocència de l'ésser humà:

«vés-te'n de nit, pel negre
mar sense fons ni vores,
cap al teu port d'origen:
l'inconegut.»⁹

L'aigua, com a imatge de la inabastabilitat desconeguda, té una analogia evident amb el símbol de la nit —absència de claror, d'il·luminació de la realitat— i amb el bosc, tan ombrívol i misteriós. Guanya, doncs, l'obscuritat a la flama, i es congrien en un ball de negrors silenci i nit, terra i aigua, manifestació incontrovertible de la pregonesa simbòlica de la poesia de Vinyoli:

«Ja no sé d'altra costa
que l'última, dreçada al fons del bosc:
alta paret sense ressalts
on agafar-se. Com la terra callo,
duresa endins la veu se m'ha girat,
arrela en el profund, beu de les aigües
no parladores.»

Tot amb tot, la conjuminació més clara d'aquest seguit d'imatges

7. JOAN VINYOLI; «Hora quieta», a *Les hores retrobades*, *Poesies Completes*, p. 110.

8. Veg. respectivament «Les aigües aturades» i «Les aigües», a *El Callat*, *op. supracit.*, pp. 176 i 178.

9. JOAN VINYOLI; «Redossada en la nit», a *El Callat*, *op. supracit.*, p. 149. La pròxima citació pertany a «El boscaten», del mateix poemari, p. 157.

dóna «El riu encès», una de les síntesis més reeixides del simbolisme vinyolià, poema-eix d'*El Callat* (p. 153):

«Nat a les ombres, he clamat
en la mortal planura: sé el vertigen
de les estrelles, l'orba soledat.
Sóc riu encès, fluïnt des de l'origen.

Pes i tenebra de l'avantpassat,
us duc en mi cap a la mar oberta,
pel germinal insomni governat;
cremo i no sé, toco la pedra inerta,

flairo la nit; perdut en la llacuna,
de negre fons, qui sap el viarany
vers la claror? M'espanten ombra i lluna.

Oh sempre encara primigeni
tot on jo visc, a tu més m'encadeni,
domini meu, incendiat parany.»

L'estudi del camp semàntic amb què es prepara el tercet final, palesa de totes totes el predomini de les idees de foscor i de les imatges consegüents. Més profundament, aquesta constel·lació de l'ombra revela la ceguesa o la ignorància amb què el poeta està condemnat a viure. Per això, i per tal de completar-ho, el foc sovint és presentat, en aquesta poesia, com a pèrdua de foc —com a pèrdua de vida, d'amor, de claror o comprensió, etcètera. (Hölderlin també se n'adona de la doble dolor amb què el foc crema i ens destrueix.) «Si perds el foc, l'acerb fracàs rosegarrà el teu cor, i el foc subsistirà dintre teu. Si obtens el foc, un idèntic esfínx et consumirà.»¹⁰ Aquesta és la «Saviesa» escèptica de la darrera etapa:

10. GASTON BACHELARD; *El psicoanálisis del fuego*, Ed. Schapire, Buenos Aires, 1953, p. 51.

«Apaga el foc,
encén el llum,
busca el teu lloc
i mira el fum.»¹¹

El vent i l'arbre. Companys del foc —perdut, ja encès— i de l'aigua, amics de la nit, el vent i l'arbre agombolen els símbols principals de la poesia de Vinyoli. El vent, tan romànticament dual —dolçor i violència, puresa i deliri, destrucció i vitalització—,¹² incita al viatge, ens arrossega «cap a la nit rocosa» (*El griu*, p. 109) o ens mena a la tempesta interior i al misteri general, tot envoltant-nos, això sí, amb un àmbit de grandesa.

En la botànica del somni, l'arbre és —segons Bachelard— una imatge que verticalitza i, en aquest sentit, la podem comparar amb la del vent. Com Rainer M. Rilke als poemes francesos —de manera especial, a «Vergers»—, Joan Vinyoli «sent que l'arbre és, en el paisatge, l'eix per on el qui somia passa normalment d'allò terrestre a allò aeri.»¹³ A més a més, l'arbre és, en Vinyoli, singularització dins el general conflicte humà de l'existència: romànticament, l'arbre s'allunya del bosc:

«Quin vol em pren que volo desmaià,
de quin m'escapo dèdal, arbre tosc
florint quan tot el bosc fuma cremat?»¹⁴

Pot, tot i així, prendre la simbolització eròtica tradicional —paral·lela, per exemple, a la d'un Salvat-Papasseit—, i l'arbre, llavors, no és sinó un altre dels elements de la passió abandonada, com el foc o la serp:

11. JOAN VINYOLI; *A hores petites*, Sarrià, 7, Ed. Crítica, Barcelona, 1981, p. 43.

12. Veg. G. BACHELARD; *El aire y sus sueños*, Breviarios, 139, Mèxic, F.C.E., 1980, 2a. reimpr., pp. 287 i 288.

13. G. BACHELARD, *op. supracit.*, p. 265.

14. JOAN VINYOLI, «Ariel-Caliban», *Realitats, Poesies Completes*, p. 245.

«Un àgil foc se'ns entortolliga
com una serp per tot el cos i fa
de tu i de mi un sol arbre incandescent,
impropi de la terra.»¹⁵

Enllà del pensament i més prop del somni, hom troba el camp d'aquesta victòria, l'espasa que arbora tant l'aigua com el foc:

«Nedar en les veres aigües vol un salt
fora camí de somni i pensament,
vol foc, despullament i crua sal.»¹⁶

L'arbre havia quedat també encès i moll, val a dir, Vinyoli s'havia ja autodefinit com un arbre solitari cridat pel foc i l'aigua, en el poema primer d'*El callat*.¹⁷ Escoltem, per acabar, l'oneig i el vol del seu silenci i de la seva flama:

ALGÚ M'HA CRIDAT

Jo no sóc més que un arbre que s'allunya del bosc,
cridat per una veu de mar fonda.
Sol, prop la mar, he consagrat les meves fulles als vents
de més enllà de la riba.
Ja les meves arrels no saben enfondir en la terra i servir-me,
i pel fullatge bec solitud.
És per això que vago sempre
sota el silenci de les constel·lacions
d'aquestes altes nits de fabulosa riquesa.

15. JOAN VINYOLI, «L'arbre incandescent», a *El griu, Obres Completes*, p. 108.

16. J. VINYOLI, «El riu de pedra», a *El Callat, Poesies Completes*, p. 161.

17. Veg. *Imitació del foc* de B. Rosselló-Pòrcel: una concepció del món, del poeta i de la poesia», de Josep M. Balaguer, a «Els Marges», núm. 21. Barcelona, gener 1981, pp. 27-45. Ens interessa perquè constata la relació entre tots dos poetes, i, per exemple, assenyala com també Guillén i Valéry transcendentalitzen l'arbre en qualitat d'home.

Però de cop s'il·luminen les nits
amb paraules com flames,
torna la veu, la veu, nocturna sempre, del mar,
cridant-me sols, cridant-me.

He posseït els camps, la brasa de la tarda,
mes ara sóc orella i pas insomnes.»¹⁸

La imaginació afaïçona l'autèntica realitat poètica, podem concloure gràcies al viatge i a la transposició de la imatges: el reialme del real s'amaga darrera la pell de les primeres aparences, i ens cal, doncs, el moll dels símbols, les analogies, els correlats, els mites... per tal de treure l'entrellat i la base que sustenten el ver món, la realitat profunda.

J. M. SALA-VALLDAURA

18. JOAN VINYOLI, «Algú m'ha cridat», *op. supracit.*, p. 147.